

Musikteori - stämning - klaverinstrument m.m.

Studie-anteckningar av Börje Sandén med anledning av 4 herrgårdskonserter på Almarestäket 1994.

Kommentarer till konsertprogrammet. Se detta.

Allt blev naturligtvis inte sagt under konserten. Inte heller allt framfördes vid varje tillfälle

- Ur Västerlandets musik. Alberti/Sjöström
- Fergusson
- Thurston Dart
- Sohlmans lexikon: uppförandep Praxis,
- Robert Donnington

Inledning

Med anledning av hammarklaveret kan det vara av intresse att fundera över musikaliska problem, som nu är historia:

- bokstavligt talat "överspelade" frågeställningar.
- men ändå inte utan praktisk betydelse för den som spelar annat än samtida musik!

Under de senaste decennierna har man mer och mer blivit på det klara med att moderna instrument (av alla kategorier) ger en annan klangbild än den som kompositörerna arbetade med.

- men inte nog med det
- själva gestaltningen av musiken på ett modernt instrument borde formas efter de förutsättningar som de äldre instrumenten gav

Under just Mozarts tid - under Wienklassicismen - skedde dramatiska förändringar såväl på instrumentens konstruktion som när det gällde reglerna för komposition.

- det som skedde på 1700-talet kom att spela stor roll ända fram till 1900

Vi skall idag stanna upp inför en rad sådana problemställningar.

Debatt: "Renässans för pianoaftonen"

SvD: feb 1994

Helena Charlotta af Ugglas, 1786-10-27; 1828-04-07

Gustaf Fredrik Åkerhielm af Margretelund

Helena Charlottas bouppteckning i

Svea hovrätts arkiv, Huvudarkivet, E IX b:234:

Den bestod av tre delar:

1/ egendomen i Stockholm,

2/ Almarestäket och

3/ Löfstaholm. På alla ställena fanns ett musikinstrument.

1/ I Stockholm fanns i "Divanrummet" "1 flygel fortepiano af mahogny" värderad till "100" [rdr Banc],

2/ i "Gröna och vita Divansrummet" på Almarestäket ingick "1 klaver gammalt med notbord af mahogny, 40",

3/ och i "Norra Byggnings" förmak på Löfstaholm fanns "1 klavér, 10".

Hammarflygeln på Stäket byggd av Johan Söderberg

- i England utökades klaviaturen omkr 1800 till 3-strukna a (Kolla!)

5 oktaver för Beethoven från 1813

7 oktaver från 1840-talet

Söderberg, Johan

- privilegierad 1803
- den förste som byggde flyglar i Sverige

Tonartskaraktär

- Gäller främst/endast tangentinstrumenten. Se Johann Mattheson, 1713

Uppförande/Framförande praxis - vid cembalon/klaveret

Rieman: "förlorade självklarheter"

Pionjärer: Landowska, Dolmetch

Cembalon var inget "outvecklat instrument" (Darwinismens tankar!)

ego: cembalomusik klingar alltid bäst på cembalo (*sade jag 1994, inte lika kategorisk nu*)

- instrumentval för övergångsmusiken kring 1770-90 kan diskuteras
- vid framförande på piano måste hänsyn tagas till hur den noterats för cembalo

Mekaniska självspelande instrument (orglar) kan ge ledtrådar om stämning, tempo m.m.

Couperin:

"Inte stirra alltför ihärdigt på någon enstaka person

- eller något enstaka föremål
- inte se (alltför) ointresserad och likgiltig ut
- man skall se på hela församlingen, som om man inte tänkte på något annat.
- (- detta råd gäller dock endast för dem som spelar utan noter)
- Victor Borge

Lika starka toner

- "Eftersom tonerna på en clavicin är givna, var för sig, och vare sig kan tillväxa (eller avta; sic! de avtar ju av sig självt) så har det förefallit omöjligt ända till nu, att man skulle kunna ge själ åt detta instrument."

"Det finns ett fel i vårt sätt att notera musik, som motsvarar vårt sätt att skriva vårt språk."

- Vi skriver annorlunda än vi talar
- Vi skriver noter annorlunda än vi spelar dem
- genom förkortning (aspiration)
- genom fördröjning (suspension)

Friheten att tolka upphör mer och mer under romantiken

- då ges mer noggranna anvisningar

EGO: Vill man verkligen ge ett exempel på hur 200 år gammal musik inte skall spelas så skall man följa noterna exakt.

1/ mycket svårt att ge ett exempel på hur man skall spela

2/ mycket lätt att ge ett exempel på hur den inte skall spelas

- att FÖLJA NOTERNA!

"8 av 10 konsertframträdanden visar ännu att Bach, Haydn, Mozart, Beethoven, Chopin inte spelas som det rätteligen borde göras"

Litt: R. Donnington: The interpretation of early music, 1963/1974

- 1) A performers guide to baroque music 1973
- 2) Baroque music: Style and performance. 1982.

Arpeggio - brutna ackord

- inte en utsmyckning (ornament)
- ett grundläggande drag i all cembalo-musik
- sällsynt att man slår an alla toner i ett ackord samtidigt
- arpeggiot börjar på taktslaget
- i ackord efter varandra - brytas både uppåt och nedåt
- C-dur preludiet av Bach kunde mycket väl ha noterats i halvnoter/HEL-noter
- ego: Gounods Ave Maria (Meditation): ett resultat av att man trodde att Bachs C-dur preludium skulle spelas strikt rytmiskt
- fri rytm inom arpeggiot

Fri rytm - preludier och toccator

preludiet -> ETT tema

Toccatore -> MÅNGA teman

Preludium

- avsett för att kontrollera vilken stämningen som förelåg
- OBS: om det avsedda spelstycket *fordrade omstämningen av vissa toner*

- avsedda för professionella musiker
- aldrig spela lika varje gång
- utskrivna tolkning för elever och amatörer
- Ex Bachs C-dur-preludium
- *framhålls särskilt att utskrivna tolkningar skall framföras "fritt"*

"ojämnt spelsätt är typiskt för barockmusiken" !!!

- DOCK: stråkmusiken hörs mestadels mycket rytmiskt
- gäller klavérmusiken
- så gjorde också Chopin

Improvisation

- Leopold Mozart har nedtecknat hur olika intervaller kan fyllas ut med skalor och figureringar.
- Även under 1800-talet tillät sig exekutörer att improvisera trots att kompositörerna då mer allmänt börjat notera hur musiken skulle utföras

Variation

- Förenar likhet och olikhet
- samtidigt med enhetlighet blir det omväxling

Rubato-spel

"Att spela Chopin på en modern flygel förutsätter kunskaper och inlevelse i ett rubato-spel, utan vilka hans musik blir liv- och meningslös (Sohlman)"

- 1. melodisk rubato
- 2. strukturell rubato

Ph. E. Bach

1753 : "Den sanna konsten att spela klavér"

- tummen får passera under de andra fingrarna - dock ej lillfingret
- man fick ett finger till - ett mer flytande spel
- 1772 spelade han på ett "Silbermann klavikord" = hammarklaver

Carl Czerny

- elev till Beethoven, då han lärde sig Ph. E. Bachs spelteknik
- bröt den gamla traditionen
- äldre spelstilen råkade i glömska mot 1870-talet

Stämningen

- Medelton: rena terser
- delade övertangenter

Stilenlig tolkning

Före romantiken framfördes den mesta musiken av yrkesmusiker

- de kunde alla konventioner i noternas skrivsätt
- visste att man inte slaviskt skulle följa noterna

Liknelse

- stilenligt betydde också "levande" tolkning
- ett *skelett* av en människa är ingen stilenlig människa

Nutida kompositörer arbetar hela tiden i konkurrens med dåtidens

Modern musikstruktur i början av 1600-talet

- Barockmusiken tog avstånd från den extremt polyfona renässansmusiken
- dur- och mollskalorna börjar användas
- idén med tonika-dominant utvecklas
- harmonierna pressas in i ett formschema
 - de får en egen betydelse
 - inte som överraskande resultat av en stämföring
 - jmf dragspelets 3 ackord
 - ackordnycklar - lägger tvångströja på ackordföljderna
 - inverkar "matematiskt" mot 4-,8-,12-,16-,24-,32-takter
 - Wienklassicismen, dominerar

ETT musikstycket - EN känslöstämning - EN musikalisk idé

- "text-musik" bands till orden, som fick särskild musikalisk utformning

Bruket av *orgel* förpassades till kyrkan

Klassicismen

Man tog avstånd från tesen: ETT musikstycke/EN känsla/ETT tema

- den nya stämningen möjliggjorde flera tonarter i samma stycke
- bäddade för "sonatformen"

Expositionen

- 2 olikartade teman
- i olika tonarter
- repris
 - (var viktig när musiken spelades första gången)
 - (förr hade man inte grammofon/radio/TV, som "lärde oss musiken")
- dramatik i musiken

Genomföringen - repetition - coda

- temat bröts ner i mindre beståndsdelar - MOTIV
- motivet kunde utvecklas
- fragment av temat kunde tas upp

Repetitionsdelen

- temana nu i samma tonart
- musiken skulle avstanna - *inte vara uppfordrande till något nytt*

Coda

- kunde vara mycket kort - bara några extra avslutningsackord
- huvudtemat kunde tas fram i "lugnare" form

Principen: KONTRAST - KONFLIKT - UPPLÖSNING

Sonat - KONTRA sonatform

- symfonin bygger på sonatformen
- sonat = SONORA (skivbolaget): *instrumentalstycke*
- kantat: *sångstycket*

Sonatin

- oftast färre och kortare satser
- ofta pedagogiska
- Clementi - Kuhlau

Romantiken

Man började spela/intressera sig för äldre musik

- man spelade tidigare bara samtida musik, mest sin egen

Basso ostinato - chaconne/passacaglia

Av obstinat = envis

- ostinat basstämma

Temat i Didos klagan

- Sohlmans lexikon använder temat som exempel på kromatisk skala
"berömt exempel är Didos klagan"
används som exempel i många musikböcker
- Passacaglia, Chaconne
- mycket vanlig under barocktiden
- boogie-woogie - Blues

Henry Purcell 1659 - 1695

- Orpheus Britannicus
- var Englands största infödda barockmästare (Händel, Christian Bach m.fl.)
- organist i Westminster Abbey

- fick 14-årig "sedvanliga pensionsförmåner" (citat ur Sohlmans)
"falls kärmsavtal" i sin anställning som gossopran i hovkapellet

Dido och Aeneas - 1689

- Internatskola "for Young ladies and Gentlewomen"
- en av Purcells många "mästerliga chaconner"
- tragiska proportioner nästan i klass med Shakespeare

Vergilus text: om hur den trojanske hjälten Aeneas (efter Trojas fall) får Zeus uppdrag att grunda staden Rom.

- på vägen dit blir han i Kartago kär i drottning Dido
- de upplever en kärlekshistoria
- när Zeus låter påminna honom om hans uppdrag, måste han resa vidare
- när Dido inser att det inte går att trotsa Zeus vilja beslutar hon att ta avsked från livet, som inte längre är värt att leva.
- hon gör det i den berömda arian:

*"När jag är lagd i jordens mull
måtte då min skuld ej grumla mer din själ!
Minns mig blott - mitt öde glöm!"*

Arian inleds med ett kort recitativ

Kraus: en opera som skrevs till invigningen av Gustav III:s operahus 1782

- svensk tonsättare
- text av *Kellgren*
- uppfördes dock inte förrän 1799

Klavikord

"I många avseenden det mest fulländade av alla klaverinstrument"

Tangent - mässingsbladet som "tangerar" strängen = träffar strängen

I änden på det som vi kallar tangenten sitter den egentliga tangenten

dvs, ett mejselformat mässingsblad (upp och ned!)

- jämför: violinist som spelar utan stråke; bara slår fingrarna mot strängen

- tonstyrkan (dynamiken): från nästan ingenting till mycket svagt
- grundläggande utbildning på klavikord innan eleven börjar med cembalo
- tonen hålls vid liv så länge "tangenten" trycker mot strängen
jmf: violinistens finger mot strängen
- vibrato (Bebung) - "mycket uttrycksfullt vibrato"
överdriven gungning på tangenten, som nästan låter som en upprepning av tonen = tremolo
- blev allt mer populärt mot slutet av 1700-talet,
- använt långt in på 1800-talet

Cembalomusiken

- höjdpunkt med Domenico Scarlatti 1685-1757; - 500 sonater
- Scarlatti föddes (Neapel) samma år som Bach och Händel: 1685.

Cembalo

- Genom TV; familjen Addams - blev cembaloklangen känd för en vidare publik
- Lurch spelade dock piano på cembalon
 - klangen finns på Keyboard

1900 - 1950: fabriksbyggda cembali med järnram.
Första cembalon i Sverige i modern tid byggdes 1950-52

Annat anslag än hammarklaver

- 1/ fingrarna hålls så nära tangenterna som möjligt - *trycks ned*
 - 2/ på hammarflygeln arbetar fingrarna - *slår an* tangenterna
- som att växla mellan *gräs och grusplan* för en tennisspelare
 - jfr uttalanden av Händel och Bach - Donnington sid 572
 - Bach: "fingrarna får inte falla ned på tangenterna - de placeras på dem"

OBS: även utan arpeggio skall tonerna komma efter varandra i ackord
Donnington sid 574 (C.P.E. Bach)

- OBS: cembalon är inte ett led i utvecklingen mot moderna pianon/flyglar
- Äldsta bevarade instrument finns i Viktoria och Albert Museum
- Wanda Landowski* är orsaken till att man började göra cembali med järnram. Hon och andra trodde att Bach haft en sådan (FEL!)
- Cembalon – ett överklassinstrument* - förstördes under Franska revolutionen
- Bild i kyrkor:
- Häverö, Sånga, Jumskil
- Kallades *Flygel (ving/wing)* fram till mitten av 1700-talet

Sista offentliga konserten i London 1795

- I England byggdes ju de första klangfulla hammar-instrumenten
- Berlin 1805 sista cembalokonserten
- I London byggdes sista cembalon 1809

"Andra manualen användes troligen i början för att förenkla transponering"
- senare för att utöka det tonala uttrycket, med koppel mellan dem

Pianot - Fortepiano - hammarflygel

1709 - *gravicembalo col piano e forte* - Bartolomeo Cristofori - Florens

- klubbor underifrån
- crescendo, diminuendo, sforzando
- nu: 75-85 kp per sträng: 18000-20000 kp totalt (kp = kilopond)
- pianino = upprättstående instrument

De första konkurrerade inte med cembalon

- möjligen med klavikordet eftersom det var tonstarkare än detta

PIANO-litteratur - EJ FLYGEL-litteratur

- på en flygel spelar man pianostycken
- piano-konsert - EJ flygelkonsert. (Flügel = vingen) Wing (eng), piano á queue (queue = stjärt)
- pianokonserters spelas ju vanligtvis på flygel

Pianot var ett billigare instrument än cembalon

- blev borgarklassens instrument

Mekanikens utveckling

1773 - Wien-mekaniken gav liv åt hammarpianot

- Mozart var då 17 år
 - Mozart hade då komponerat för klaver i 12 år
 - Mozart "hann" aldrig spela på de modernare engelska instrumenten
 - Hans hammarklaver var mer lika cembalon i klang
- Därför* Spelar jag Fantasin i d-moll på cembalon
- Söderbergs flyglar gjordes efter engelskt mönster - engelska delar

prellmekaniken - wienmekaniken?? från ca 1770

- Stein/Strecher
- motpol till den mer fylliga tonen i engelska instrument
- Mozart, Clementi, Hummel var de främsta på tyska instrument
- lämplig för *fingerspel*
- Beethoven började med wien-instrumenten - övergick till engelska pianon

1780 - den nya anslagsmekaniken är utvecklad

- fortepianot - hammarflygeln "passerade" cembalon omkr 1780
- pianot var *billigare* i framställning än cembalon

1783 - första fotpedalen

- obs. Mozarts Fantasi i d-moll från 1782 *behöver* ingen pedal

Hammar-instrumenten utvecklades tidigt/bra i England

- men där fanns ingen framträdande kompositör
- mest känd var "London-Bach", J.S. Bachs yngsta son, Christian

Mozart-flygeln på Musikmuseet

- ej helt korrekt - alltför moderniserad
- hans instrument låg närmare cembalon, både i klang och klarhet
- se Robert Donnington, sid 502

1800 - först då började man försöka få fram konsertinstrument med hammare

- första kraftiga uppsvinget för hammar-instrument
- Före år 1800 var hammarflyglar ovanliga i Sverige - endast importerade
- "ett fåtal bevarade" enl. Sohlman 1979
- "väl arbetade och har goda klangliga egenskaper"
- samtliga är kopierade efter engelskt mönster
- Söderberg använde således EJ wienmekaniken, med dess sprödare, mer övertonsrika klangen än den engelska

1817 - Beethoven fick det första riktigt moderna instrumentet från England. Han var 42 år/döv!

- Broadwood

1821 - den första moderna flygelmekaniken

1825 - första järnramen konstrueras i Boston

Voltaire: "pianot - vid jämförelse med cembalon - är en järnhandlares uppfinning"

1851 - Londonutställningen - järnram

1855 - Steinway första flygel med järnram

Ferguson säger att det kunde vara svårt att klangligt skilja på piano och cembalo - TEORI!!

Pedal

Haydn har endast ETT stycke från år 1800 med pedalanvisning

Mozart har aldrig några anvisningar

- var dock mycket intresserad av de befintliga knä-"pededalerna"

Beethoven och Månskenssonaten

- Senza sordina (utan dämmare)

- de låga tonernas tangenter trycktes ljudlöst ned, varefter deras dämmare kunde frikopplas med 3:e pedalen

- effekt enligt Beethoven: "liksom en röst i en grotta"

Bach

- = bäck: - Wagner: "Inte en bäck; ett hav"

- Das wohltemperierte Clavier: bekräftelsen på nya stämningprinciper

OBS: mycket ofullständigt skildrat

ego: det förefaller som om all allmän litteratur glider förbi problemen med stämningförfarandet

- Kuhnau, Johan, var Bachs företrädare i Leipzig

- Telemann avstod från tjänsten i Leipzig, varför Bach fick den

Matteuspassion föll i glömska; Mendelsson återuppförde den på 1800-talet

Scarlatti, Domenico - 1685-1757

- 550 sonater
- 1:a cembalosonaten (den kända nr 3 i notboken)

Franska revolutionen

- fram till dess hade musiker verkat i aristokratins hägn
- nu blev de självständiga
- Beethoven var den första fria konstnären, som kunde leva på sin musik

Symfonisk musik

- Johann Stamitz 1717-1757
- den förste att använda sonatformen - den spänningsfulla formeln
- var först med "sångtemat"
- Mannheimerorkestern
 - crescendo - så folk reste sig i bänkarna
 - kom att särskilt utnyttjas av Mozart - Beethoven

Haydn, Franz Joseph - 1732-1809

- 106 symfonier, 70 stråkkvartetter, 60 pianosonater,
- 25 operor, 4 oratorier, Skapelsen, Årstiderna i London
- korgosse i Stephansdomen i Wien 1740-1749

Divertimento - uppsluppet underhållningsstycke

Avskedssymfonin: påminnelse om musikernas hemlängtan till staden

Den tankspridde: inledning till en teaterpjäs med samma namn (60:e)

- musiken kommer av sig
- ovidkommande folkmelodier
- fanfarer på felaktiga ställen
- violinisterna börjar plötslig stämna sina instrument

Londonsymfonierna - 12 stycken

- Oxfordsymfonin (92)
 - Mirakelsymfonin (96)
 - ingen skadades då takkronan föll ned!
 - publiken hade samlats längst fram för få en skymt av Haydn
- Österrikiska nationalsången: senare Tysklands Deutschland über alles

Mozart

- första symfonin vid 8 års ålder, första operan vid 12 års ålder
- god vän med Haydn
- första framgången i Wien med Enleveringen ur Seraljen
 - en ung flicka räddas från sultanens harem

Haffner- Linz- Prag-symfonierna

Tre sista symfonierna skrev på 6 veckor

- Ess-dur, g-moll, Jupiter

Mozart och Clementi - "naturligt nog starkt påverkade av cembalotekniken"

Heidenröslein - **Franz Schubert**

- samma tonramsa som mellanspelet efter "Klockspelsmelodin"
- (- samma tonräcka som i Papagenos och Papaginas duett)

Clementi, Muzio - 1752 (Rom) - 1832 (England)

- "en av moderna pianospelets grundläggare"
- utvecklade C.P.E. Bachs pianospel
- eleven Field, som betydde mycket för Chopin
- fick organisttjänst redan som 9-åring
- 14-åring - kompositör offentligt
- som 21-åring skrev han pianosonater - nyckelverk i sonatens utveckling
- sonatinerna op. 36-38: "med stor pedagogisk insikt komponera verk"
- 1770 - 1780: cembalist vid operan i Rom
- 1781 framträdde han tillsammans med Mozart
- delägare i instrumentbyggerfirma i London
- träffade Beethoven 1809
- 1810 - en av samtidens främsta klavér-virtuoser

Beethoven - 1770 - 1827

- Träffade Mozart som hastigast 1787
- träffade Haydn 1790, när denne passerade Bonn
- fick sedan undervisning av Haydn före dennes 2:a resa till London 1794
- började höra dåligt 1798
- 1808 hörde han ytterst dåligt
- 1818 var han fullständigt döv

Musikförläggarna började insistera på att klavermusiken skulle tryckas för pianoforte ELLER cembalo.

- gäller Månskenssonaten

Toccata - Fantasi

Frescobaldis förord 1614 (Ferguson s. 21 - Nordenfelt s. 93)

- 1/ inte bunden till strikt tempo
- 2/ de individuella avsnitten kan spelas separat.
- 3/ början skall spelas långsamt och med arpeggio
 - gäller även vid *förhållningar och dissonanser*
- 4/ vid drillar skall sista tonen hållas ut
- 5/ tempot bör ritarderas starkt i kadenser
 - har troligen alltid gällt musik grundad på vokalmusik
 - utom i marscher, danser

Ett preludium börjar med en heltakts C-ackord

- detta skall brytas för att bli en inledning
- ego: "spela in sig på banan" - konståkare på skridskor

Dessa regler torde i allra högsta grad även gälla Fantasier

- d-moll komponerad 1782
- Mozart ändrade säkerligen inte inställningen bara för att det plötsligt fanns hammar-instrument
- möjligen kan man hävda att hammarklaverets möjligheter till "piano och forte spel" gjorde tempot mer likformigt än på cembalon

Fingersättning - handställning

Det var inte förrän med Czerny som man började träna alla fingrar lika

- Chopin spelade med "bästa finger"
- Chopin använde tumme även på svarta tangenter (i passager)
- Chopin - mjuka handleder - använde även armarna

Schubert, Franz 1797 - 1828

"schubertiader" - man musicerade, läste, diskuterade, dansade

- träffade aldrig Beethoven personligen
- Heidenröslein, 1815 (18 år gammal)

Schumann, Robert - 1810-1856

Chopin, Frédéric - 1810 - 1849

Rubato-spel

"Att spela Chopin på en modern flygel förutsätter kunskaper och inlevelse i ett rubato-spel, utan vilka hans musik blir liv- och meningslös (Sohlman)"

Först Liszt och Brahms hade tillgång till modern flygelklang

- järnram kom först på 1850-talet

Musikestetik - Sohlmans

"musik" grek.= musisk, något som muserna sysslade med: andlig kultur

Jmf Platons ord om att uppfostran består av "musik och gymnastik"

- = andliga och kroppsliga övningar

Harmonik - Dur/moll

- ursprungligen - två-klanger

1400-tal: tre-klanger börjar så smått under 1400-talet

1500-tal: begreppet ackord börjar användas på 1500-talet

1612: tre-klangen som harmoni - första gången 1612 (Lippius)

1722: dur-moll förklaras som harmonier 1722 av Rameau
3 ackord-principen

1726: Tonika - Dominant - Subdominant (Rameau, ny uppl)

Dur/Moll: musiken tvingas in i en vissa ackordföljder

- orsaken till 4, 8, 16, takter osv.

- "teoretisk konstruktion"

- okänd i 1000 år; från 700-talet till 1700-talet

S.k. Kyrkotonarter

jonisk = har samma skala som DUR men grundtonen var inte nedersta tonen i "skalan"

- okänt omfång och uppbyggnad

Kort oktav - Skoklosters orgel

Eftersom bastoner före tempereringens tid aldrig var höjda

kunde vanliga toner i stället läggas på övertangenter

På Skoklosters orgel saknas Övertangenter i nedre oktaven.

Temperatur

körer utan fasta tonlägen (= lösa strängar) håller inte tonhöjden

- EJ sångarnas fel utan naturens

Liksvävande temperatur först använd på luta/gitarr: (greppbandinstrument)

ego: verkar som om olika artikelförfattare i Sohlmans inte riktigt noga skiljer på liksvävande och vältemperade stämningar: "tonart" sid 647

Stämning /oktav - Sohlmans

Åtskilliga specialklaviaturer har konstruerats under de senaste 400 åren

- 19 toner; 21 toner (på oktaven)

- 1555; Vincetinos berömda archicembalo med 31 toner på oktaven

- *liksvävande:* inte ett enda renstämt intervall utom oktaven

Nyare hörsselforskning menar att **oktavintervallet lärs in i tidig ålder**

- ego: en förklaring till att grekerna/gregorianska inte uppfattade "oktaven" som samma ton: *inte grundton i det övre läget*

Medelton - rena terser - renässansen

Gav en mycket behaglig klang i ett begränsat antal tonlägen

- det var ytterligare en modifiering av den som Bach använde

1989 - pågående forskning

- frågan är ännu mer komplex än ovan sagts

Bruten oktav

Övertangenterna delas på två toner

Kromatik

Varje ton kan höjas eller sänkas: $3 \times 7 \text{ toner} = 21 \text{ toner}$

- dubbelkors/dubbel-b ger $5 \times 7 = 35 \text{ toner}$

Kombinationstoner

ingen fysikalisk företeelse

uppträder i örat

forskning pågår

Akustisk bas - i körsång

Örat lägger till en grundton som saknas

- fordrar mycket noggrann intonation = samstämmighet

- uppkommer genom interferens mellan två toner

orgelbyggare utnyttjade fenomenet redan på 1500-talet

- sparade nämligen stora utrymmen i orgelhuset

- mans slapp bygga 32-fot pipor: $16 + 10 \frac{2}{3} \text{ fot}$

Kastratsångare

Sista kastratsångaren avled 1922 - Alessandro Moreschi

- finns inspelad

Trollflöjten - "The magic flute"

Prinsen Tamino skall försöka rädda prinsessan Pamina ur en trollkarls våld. Med hjälp av den magiska flöjten skulle han kunna hålla de onda makterna borta.

Den folklige Papageno - fågelfångaren - får på samma sätt ett magiskt klockspel, som skall skydda honom mot farorna.

Vi skall göra 4 satser ur Trollflöjten.

1/ Först ska vi presentera Papageno: Han demonstrerar hur han fångar fåglar - och flickor - med sin panflöjt.

2/ När prins Tamino efter diverse äventyrligheter kommer fram till Paminas fängelse, visar det sig i stället vara ett "VISHETENS TEMPEL", där han måste genomgå en rad provningar, för att få ut Pamina.

Han står där framför den stora porten med devisen:

Den som mot ljuset går
vår svåra väg ur natten
görs ren av luft och jord
och eld och vatten.

När sinnet härdats
och är starkt och fast som stål
står vägen öppen mot ett högre mål.

Hans blick som dittills
varit skymd och skum
skall skåda livets mening
och mysterium.

Han hör röster bakom porten. De talar till honom.

- han är på rätt väg
- han måste noga följa reglerna:
...vara ORÄDD, TÅLIG och FÖRTEGEN

TERSETTEN: På denna väg, i detta nu ...

3/ Medan Tamino letar efter sin Pamina, så har Papageno fått tag i henne.
De flyr och råkar naturligtvis ut för de onda makterna som hotar att ta dem till fånga.

Nu är ni snart fast igen!
Hit med klovar, lås och vakter
nu skall här bli andra takter

Hit med kätting, black och boja!
ty med mig skall ingen skoja!

Hör nu slavar!
kvicka på!

”Tänk att det skulle sluta så!” ropar prinsessan.

Då spelar han på sitt klockspel och förföljarna blidkas, det börjar till och med sjunga en melodi - och dansa - för det låter ju så vacker!.

KLOCKSPELS-melodien

4/ Det har hela tiden varit mörkt och dystert i PRÖVNINGARNAS HUS.
Men när vi kommer till finalen så kommer ljuset fram.

DET DAGAS ÖVER LAND OCH VATTEN
OCH SOLEN LYSER KLART.

Enligt Folke Törnblom:

"klanger av så överjordisk skönhet, som de tre ynglingarnas sång i början av andra aktens Final har knappast någon annan mästare nått

1812 - Sverige premiär

- med största sannolikhet bevistad av Helena och Åkerhielm (*bebodde Almarestäket*)
- eftersom han några år senare blev chef för operan

Åkerhielm av direktör för Operan 1818-23:

- (K. M:ts hovkapell och spektakler)
- hade 1818 måst inställa sin verksamhet på grund av penningbrist
- Åkerhielm kunde få Operan på fötter igen
- bröt med gamla franska stilen
- införde bl.a. Shakespeare
- skrev själv tragedin Engelbrekt
- 1826-1835 chef för rikets fängelser - införde "cell-systemet"
- statsråd från 1831 - 1840

Trollflöjten

Handlingen är ett försvar för Frimurarorden, som Mozart var med i

- liberal klubb
- antiklerikal (mot prästerna)
- 21 musiknummer + sammanbindande tal
- handlingen ändrades efter 1:a akten
 - en konkurrentteater hann före med ett liknande stycke
- en saga om musikens makt
 - musiken tämjer de onda makterna
- en kvasilitterär text
 - blev något alldeles enastående bland operor

- Hovoperan ignorerade Mozart
därför skrev han Trollflöjten för en folklig teater i Wiens utkant
(auf der Wieden)
Papagenos visa spelades för Mozart i hans sista timmar

AVDELNING 2

Riktlinjerna för avd. 2 är att försöka nå fram till förståelsen av

- * HUR man skall spela musiken på hammarflygeln
- * Eftersom vi inte har några inspelningar VET VI INTE hur man spelade
- * Det FINNS DOCK ANTECKNINGAR om hur man spelade
- * TRADITIONEN bröts - Carl Czerny

Senaste decennierna - intensiva studier

8 av 10 konsertpianister visar genom sitt sätt att spela att de inte känner till de förutsättningar som gällde för exempelvis Mozarts tid

Jag vill försöka visa att en pianist borde vara väl förtrogen med cembalospel för att rätt kunna spela ex Mozart

Cembalon är en slutprodukt efter 300 års utveckling

Hammarflygeln var en instrumenttyp i början av sin utveckling.

Börje Sandén

.....
Kommentarer förstås bäst om de läses parallellt med programmet

De musikteoretiska och musikhistoriska momenten illustrerades med exempel framförda på den mycket välbevarade hammarflygeln av Johan Söderberg och på min cembalo, byggd efter historiska principer. De sångliga delarna framfördes av Bro d'River Boys and Girls.

Conny Carlsson från musikaliska akademien var närvarande och hade stämt instrumenten. Jag hade bitt Conny stämma cembalons två register på olika sätt. Det ena med tempererad stämning så att det gick att spela i alla tonarter illustrerat med Bachs ess-moll preludium i hans Wohltemperirtes Klavier

Ovanstående är "stolpar" vid förberedelsen av anförandet. Jag berättade naturligtvis inte allt det som finns här ovan